

כיבוד הורים רשעים או מתעללים

רב דניאל שטיין

א. זוהר (פרשת ויצא דף קסד עמוד ב) - ואף על גב דרחל איהי עבדת לאעקרא ליה לאבוה מבתר ע"ו, אתענשת דלא רביאת ליה לבנימן ולא קיימא בהדיה שעתא חדא בגין צערא דאבוה אף על גב דאתכוונת לטב.

ב. רש"י (בראשית יא, לב) - "וימת תרח בחרן" - לאחר שיצא אברם מחרן ובא לארץ כנען והיה שם יותר מששים שנה וכו' ולמה הקדים הכתוב מיתתו של תרח ליציאתו של אברם, שלא יהא הדבר מפורסם לכל ויאמרו לא קיים אברם את כבוד אביו שהניחו זקן והלך לו, לפיכך קראו הכתוב מת, שהרשעים אף בחייהם קרויים מתים.

ג. גמרא יבמות (כב, א) - מי שיש לו בן מכל מקום פוטר אשת אביו מן היבום וחייב על מכתו ועל קללתו ובנו לכל דבר חוץ ממי שיש לו בן מן השפחה ומן העובדת כוכבים מכל מקום לאתויי מאי אמר רב יהודה לאתויי ממזר.

ד. גמרא בבא מציעא (סב, א) - הניח להם אביהם מעות של רבית אף על פי שיודעים שהן של רבית אינן חייבין להחזירן הא אביהן חייב להחזיר בדין הוא דאבוהון נמי לא מיחייב להחזיר ואידי דקא בעי למתני סיפא הניח להן אביהם פרה וטלית וכל דבר המסוים חייבין להחזיר מפני כבוד אביהם תני נמי רישא בדידהו והני מפני כבוד אביהם מי מיחייבי קרי כאן ונשיא בעמך לא תאר בעושה מעשה עמך כדאמר רבי פנחס משמיה דרבא בשעשה תשובה הכא נמי בשעשה תשובה אי עשה תשובה מאי בעי גביה שלא הספיק להחזיר עד שמת.

ה. גמרא סנהדרין (מז, א) - נבזה בעיניו נמאס זה חזקיהו מלך יהודה שגירר עצמות אביו על מטה של חבלים. [רש"י - דרך בזיון מפני שהיה אביו רשע וביזהו לעיני כל, כדי שיתייסרו האחרים, ולכבוד עצמו לא חש, ומפני כבוד אב נמי ליכא למיחש דנשיא בעמך כתיב (שמות כ"ב) בעושה מעשה עמך].

ו. שו"ע (יו"ד סימן רמ סעיף יח) - ממזר חייב בכבוד אביו ובמוראו. אפילו היה אביו רשע ובעל עבירות, מכבדו ומתירא ממנו. הגה: וי"א דאינו מחוייב לכבד אביו רשע, א"כ עשה תשובה (טור ומרדכי פ' כיצד ובהגהות מיימוני פ"ו דהלכות ממרים).

ז. שו"ע (יו"ד סימן רמא סעיף ה) - עבר אביו או אמו עבירה שלוקים עליה, והיה הבן שליח לדיינים, לא יכה אותם. וכן אם נתחייבו נידוי, לא יהא שליח לנדותם. ולא ירדוף ולא יכה אותם בשליחות בית דין, אף על פי שראויים לכך ולא עשו תשובה.

ח. גמרא קידושין (ל, ב) - ת"ר נאמר כבד את אביך ואת אמך ונאמר כבד את ה' מהונך השוה הכתוב כבוד אב ואם לכבוד המקום נאמר איש אמו ואביו תיראו ונאמר את ה' אלהיך תירא ואותו תעבוד השוה הכתוב מוראת אב ואם למוראת המקום וכו' ת"ר שלשה שותפין הן באדם הקדוש ברוך הוא ואביו ואמו בזמן שאדם מכבד את אביו ואת אמו אמר הקדוש ברוך הוא מעלה אני עליהם כאילו דרתי ביניהם וכבדוני.

ט. רמב"ן (שמות כ', י"ב) - הנה השלים כל מה שאנו חייבין בדברי הבורא בעצמו ובכבודו, וחזר לצוות אותנו בעניני הנבראים, והתחיל מן האב שהוא לתולדותיו כענין בורא משתתף ביצירה, כי השם אבינו הראשון, והמוליד אבינו האחרון, ולכך אמר במשנה תורה (דברים ה טז) כאשר צויתך בכבודי כן אנכי מצוך בכבוד המשתתף עמי ביצירתך.

י. רמב"ם פאה (פרק א משנה א) - כל המצות נחלקות חלוקה ראשונה לשנים, חלק במצות המיוחדות לאדם בעצמו בינו ובין ה' כגון הציצית והתפלין והשבת ועבודה זרה, וחלק במצות התלויות בתקינות יחסי בני אדם זה עם זה כגון האזהרה על הגניבה, והאונאה, והשנאה, והנטירה, והצווי לאהוב זה את זה, ושלא נרמה זה את זה, ושלא יעמוד אחד ממנו על נזק השני, ולכבד ההורים והחכמים שהם אבות הכל.

יא. חידושי הרשב"א בבא מציעא (לא, ב ד"ה יכול) - איכא למידק פשיטא שלא ישמע לו שהרי אין לאביו כבוד כשאינו מחזיר וכיון שכן ליכא עשה כלל דנדחי, פי' בתוס' דהכא כשאמר לו אביו אל תחזיר אלא עסוק בכבודי להביא לי גוזלות או לשמשני.

יב. רמ"א (יו"ד סימן רמ סעיף כה) - וכן אם האב מוחה בבן לישא איזו אשה שיחפוץ בה הבן, א"צ לשמוע אל האב.

יג. שו"ת רבי עקיבא איגר (סימן סח) - ומעתה לענין קיום צוואת אביו י"ל דגוף ענין השמעת קול אביו ואמו הוא כמו נחת רוח שזהו נחת רוח להם שיקויים רצונם, ובהיפוך צער להם וכו' וע"כ דגם זה ענין כיבוד שנוהר בדבריהם ואפשר דהוא בכלל מורא שצריך לירא שלא לעבור על צוואתם.

יד. גמרא קידושין (לא, ב - לב, א) - ת"ר מכבדו בחייו ומכבדו במוותו בחייו כיצד הנשמע בדבר אביו למקום לא יאמר שלחוני בשביל עצמי מהרוני בשביל עצמי פטרוני בשביל עצמי אלא כולהו בשביל אבא במוותו כיצד היה אומר דבר שמועה מפיו לא יאמר כך אמר אבא אלא כך אמר אבא מרי הריני כפרת משכבו וכו'. האב שמחל על כבודו כבודו מחול.

טו. גמרא קידושין (לא, א) - בעו מיניה מרב עולא עד היכן כיבוד אב ואם אמר להם צאו וראו מה עשה עובד כוכבים אחד באשקלון ודמא בן נתינה שמו וכו' וא"ר חנינא ומה מי שאינו מצווה ועושה כך מצווה ועושה עאכו"כ דאר"ח גדול מצווה ועושה ממי שאינו מצווה ועושה.

טז. רמב"ם (ממרים פרק ה הלכה יא) - הגר אסור לקלל אביו העכו"ם ולהכותו, ולא יבזהו כדי שלא יאמרו באו מקדושה חמורה לקדושה קלה שהרי זה מבזה אביו, אלא נוהג בו מקצת כבוד, אבל העבד אין לו ייחוס אלא הרי אביו כמי שאינו אביו לכל דבר אע"פ שנשתחררו.

יז. גמרא קידושין (לא, א) - כי אתא רב דימי אמר פעם אחת היה לבוש סירקון של זהב והיה יושב בין גדולי רומי ובאתה אמו וקרעתו ממנו וטפחה לו על ראשו וירקה לו בפניו ולא הכלימה. [תוס' ד"ה וזאת - יש במדרש שהיתה מטורפת מדעתה]. [ים של שלמה (סימן טד) - וכן נראה לי עיקר, דהא מיייתי כל הני עובדא ללמוד ממנו עד היכן מגיע כיבוד אב ואם, ובדינינו יכול למחות בה, שלא תעשה לו נזק, אף בממונו, וכל שכן בגופו, אם לא שכבר נעשה המעשה. אבל מכל מקום יכול לתובעה בדין וכו', ואינו דומה לעובדא דאימא דרב אסי, דשם לא היתה מטורפת בענין שצריכה לשמירה, אלא שאלה שלא כהוגן, מרוע הלב].

יח. גמרא קידושין (לא, ב) - רב אסי הוה ליה ההיא אמא זקינה אמרה ליה בעינא תכשיטין עבד לה בעינא גברא נייעין לך בעינא גברא דשפיר כותך שבקה ואזל לארעא דישראל.

יט. רמב"ם (ממרים פרק ו הלכה י) - מי שנטרפה דעתו של אביו או של אמו משתדל לנהוג עמהם כפי דעתם עד שירוחם עליהן, ואם אי אפשר לו לעמוד מפני שנשתטו ביותר יניחם וילך לו ויצוה אחרים להנהיגם כראוי להם. [השגת הראב"ד] מי שנטרפה דעתו של אביו וכו' יניחם וילך לו ויצוה אחרים להנהיגם כראוי. א"א אין זו הוראה נכונה אם הוא ילך ויניח לו למי יצוה לשמרו.

כ. פסקי הרי"א (קידושין פרק א הלכה ח) - וכן אם רואה אביו ואמו שהם בעלי דיעות רעות ומצערין אותו יותר מדאי, ישמט מלפניהם ויצא, ומעשה בחכם אחד שהיתה אמו זקינה ואמרה לו עשה לי תכשיטין ועשה לה, ואמרה תשיאני בעל, אמ' לה אני אחזור אחריך, והיתה מצערתו יותר מדאי, והניחה והלך לו לארץ ישראל.

כא. ערוך השלחן (יו"ד סימן רמ סעיף לב) - דנ"ל דהרמב"ם ה"ק דידוע שהמשגעים ביותר בהכרח לאסרם בזיקים ובחבלים והבן אין ביכולתו לעשות בעצמו כן לכן מצוה לאחרים והוא ילך לו וכו'. ואם אינו רשע רק שמתנהג במדות רעות ושנוי לבריות וכן אם היה שכור טוב שיתרחק א"ע ממנו.

כב. ספר חסידים (סימן שמג) - הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד. אחים גם בגימטריא בנים, ר"ל שני אחים או אב ובניו כשהם בקטנות ובכעס וכן הרב לתלמידיו אף על פי שילמדו תורה ממנו כיון שמתקוטטים יחדיו מוטב שלא יהיו יחדיו מפני שמצער, ואל תאמר דוקא מפני שהאב מצטער והרב מצטער אלא אפי' הבן מצטער ע"י האב מוטב שיפרדו כיון שאינן יכולים לסבול יחד.

כג. שו"ת אגרות משה (ח"א או"ח סימן קעב) - נשאלתי באחד שהיה חולה במחלת שטות והוא בבית החולים ונרפא אבל הרופאים אומרים שצ"ל שם עוד איזה שבועות תחת השגחתם כדי שלא יתקלקל ח"ו, אם צריכים להוציאו משם כדי שיקיים מצות שופר שבבית החולים אי אפשר. והשבתי שלע"ד אין צריכים להוציאו כי על עשה גם אונס ממון יותר מחומש נחשב אונס לפוטרו ואולי גם בפחות מחומש.

כד. שו"ע (יו"ד סימן שדמ סעיף י) - מי שצוה שלא יספדוהו, שומעין לו. (אבל אם צוה שלא לנהוג עליו ז' וגזירת שלשים, אין שומעין לו). [ש"ך (ס"ק ט) - אבל צום האב ואם שלא לנהוג בהם י"ב חדש כיון דאינו שייך בשאר מתים אלא בכבוד אב ואם מצוה לקיים דבריהם]. [הגהות רבי עקיבא איגר (שם) - ובזה דעת הרמב"ם (פ"א מהל' אבילות) דאין מתאבלין עליו וכו' דס"ל להרמב"ם דאבילות כבוד המתים הוא [ומשמעות הרמב"ם דאף אבילות יום א' דהוא דאורייתא לדעת הרמב"ם ג"כ אמרינן טעמא דקרא משום כבוד המתים וצ"ע] אך דעת הרמב"ן בת"א דמתאבלין עליו דכבוד החיים הוא הרי דהוא ספיקא דרבוותא].

כה. רמב"ם (ממרים פרק ו הלכה ח - ט) - אף על פי שבכך נצטוינו אסור לאדם להכביד עולו על בניו ולדקדק בכבודו עמהם שלא יביאם לידי מכשול, אלא ימחול ויתעלם שהאב שמחל על כבודו כבודו מחול. והמכה בנו גדול מנדין אותו שהרי הוא עובר על ולפני עור לא תתן מכשול.